

ДРАМАТЕРАПІЯ В РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ ДІТЬМИ

У статті висвітлено особливості психокорекційної та психотерапевтичної роботи з розумово відсталими дітьми засобами драматерапії. Охарактеризовано вплив театру на загальний розвиток та розвиток творчих здібностей таких дітей.

На сучасному етапі розвитку спеціальної корекційної освіти в Україні нагальним є питання всебічного гармонійного розвитку дітей з особливими потребами, що забезпечить їхню подальшу успішну соціалізацію. Застосування методів арт-терапії як допоміжного засобу корекції особливо актуального для науки і практики корекційної освіти, що значною мірою зорієнтована на дослідження та корекцію психічного розвитку таких дітей в педагогічному процесі.

Тривалий час арт-терапія як напрям психокорекції застосовувалась виключно у психотерапевтичній практиці. У наш час значно виріс інтерес до механізмів впливу мистецтва на дитину з особливими потребами у процесі корекційного навчання. У сучасному суспільстві все більше зростає інтерес до арт-терапії як методу зцілення за допомогою творчості. Заняття різними видами художньої творчості сприяє психологічному розвантаженню, розвитку креативності та індивідуальності особистості, покращує фізичний та психічний стани. Кожна дитина творча по-своєму і висловлює свій внутрішній світ по-різному.

Дослідження, проведені під керівництвом Л. Лебедевої, показали, що арт-терапевтичні заняття дозволяють вирішувати важливі педагогічні завдання, зокрема, виховні, корекційні, психотерапевтичні, діагностичні, розвивальні [2].

Виховні. Взаємодія будується таким чином, щоб діти вчилися коректному спілкуванню, співпереживанню, дбайливим взаєминам з однолітками й дорослими. Це сприяє моральному розвитку особистості, забезпечує орієнтацію в системі моральних норм, засвоєння етичної поведінки. Відбувається більш глибоке розуміння себе, свого внутрішнього світу (думок, почуттів, бажань). Складаються відкриті, довірчі, доброзичливі взаємини з педагогом.

Корекційні. Досить успішно коригується образ «Я», який раніше міг бути деформованим; поліпшується самооцінка, зникають неадекватні форми поведінки, налагоджуються способи взаємодії з іншими людьми. Хороші результати досягнуті в роботі з деякими відхиленнями в розвитку емоційно-вольової сфери особистості.

Психотерапевтичні. «Лікувальний» ефект досягається завдяки тому, що в процесі творчої діяльності створюється атмо-

* © Устименко М. С.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

сфера емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини, турбота про неї, її почуття, переживання. Виникають відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху.

Діагностичні. Арт-терапія дозволяє отримати відомості про розвиток та індивідуальні особливості дитини. Це коректний спосіб спостерігати за нею в самостійній діяльності, краще дізнатися про її інтереси, цінності, побачити внутрішній світ, неповторність, особистісну своєрідність, а також виявити проблеми, що підлягають спеціальній корекції. У процесі занять легко проявляються характер міжособистісних стосунків і реальний статус кожного в колективі, а також особливості сімейної ситуації.

Розвивальні. Завдяки використанню різних форм художньої експресії складаються умови, за яких кожна дитина переживає успіх у тій чи іншій діяльності, самостійно справляється з важкою ситуацією. Діти вчаться вербалізації емоційних переживань, відкритості у спілкуванні, спонтанності. У цілому відбувається особистісне зростання дитини, яка набуває досвіду нових форм діяльності; розвиваються здібності до творчості, саморегуляції щодо почуттів і поведінки.

Участь дитини з вадами психофізичного розвитку в художній діяльності з однолітками та дорослими розширює її соціальний досвід, учить адекватній взаємодії та спілкуванню у спільній діяльності, забезпечує корекцію порушень комунікативної сфери.

Якщо розвитку цих здібностей дітям у загальноосвітніх школах приділяється належна увага, то розумово відсталіх дітей вважають не здатними до цього. Але творчість залежить не лише від рівня інтелектуального розвитку, а й від особистісних якостей, від потреб дитини. На нашу думку, якщо посприяти розвитку творчих здібностей, то й у розумово відсталіх дітей теж можна розвинути інтерес до творчої діяльності. Звичайно, їхні можливості будуть обмежені, але це не означає, що вони взагалі не здатні до творчості. Так, французький дослідник Ж. Ефель тлумачить творчість як здатність утворювати нові комбінації для вирішення складних проблем [3]. За Л. Виготським, творчість є глибокою необхідністю нашої психіки в смислі сублімування деяких нижчих видів енергії [1]. Узагалі, творчість – це здатність створювати щось нове з елементів, котрі вже є раніше засвоєними. Це здатність спиратися на минулий досвід, який у розумово відсталіх дітей є бідним.

Вплив творчої діяльності на розвиток особистості досліджували Л. Виготський, М. Певзнер, В. Лубовський, В. Петрова, Н. Стадненко, М. Нудельман, Ж. Шиф, В. Єрмаков, С. Сиволапов. Використання методів арт-терапії в роботі з розумово відсталими дітьми вивчали Б. Айзенберг, Л. Кузнєцова, А. Краєва, Г. Чебанян, М. Поваляєва, А. Захаров.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Метою нашої роботи є висвітлення потенціалу драматерапії щодо загального розвитку та розвитку творчих здібностей у розумово відсталих дітей.

Драматерапія (театротерапія) як один із напрямів арт-терапії використовує потужний потенціал мистецтва, сприяє гармонізації особистості, позитивно впливає на душевний стан, покращує настрої, наповнює життя вишванців яскравими кольорами, емоціями. Це один із напрямів, що найбільш інтенсивно розвиваються в наш час. Театральні постановки на різну тематику сприятливо впливають на пам'ять, волю, уяву, почуття, увагу та мислення. У спектаклі можуть обіграватися ситуації з життя учасника групи, його взаємини та конфлікти з іншими людьми.

Узагалі, корекційні можливості шкільного театального гуртка є дуже великими, особливо, якщо в його роботі бере участь психолог. По-перше, до його діяльності може бути залучена велика кількість школярів різного віку, кожен із яких може знайти собі справу до душі. Адже, крім виконання ролей, є ще виготовлення костюмів та декорацій, малювання афіші, поширення квитків тощо. По-друге, гра на сцені дає можливість відкоригувати негативні емоції, упоратися з тривожністю та страхами; сприяє розвитку емпатії, самоусвідомленню та саморегуляції; збагачує соціальний досвід. Функцією театального гуртка може бути не лише підготовка вистав, а й трансформація особистості окремих учнів за допомогою такого методу психокорекції, як психодрама. Театральні постановки об'єднують в собі різноманітні види мистецтва. Так, дитина, граючи, перетілюючись, активно пізнає світ. Завдяки репетиціям, спілкуванню в колективі в дитини розвиваються психічні процеси (мовлення, уява, пам'ять, увага), а також уміння спілкуватися, працювати в команді. Майбутній актор учиться долати страх виступу перед аудиторією, керувати своїми емоціями й почуттями, він стає більш упевненим у своїх силах і можливостях. Відбувається творчий розвиток особистості за рахунок опанування управління мімікою, мистецтва імітації, ораторської майстерності. Дітям, які займаються в театральному гуртку, доводиться перебувати в постійному русі. Тренується їхня координація, пластика. Так відбувається їхній фізичний розвиток. Заняття в гуртку сприятливо впливають на роботу нервової та дихальної систем, збільшують працездатність, підтримують гарний настрій, що у свою чергу впливає на збереження здоров'я дітей, адже відомо, що здоров'я людини на 50 % залежить від способу життя, поведінки людини, яка формується з дитинства. Заняття також позитивно впливають на дозвілля дітей, їхню зайнятість після уроків, що є неабияк актуальним у наш час.

У КЗ «Таврійська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат І–ІІ ступенів» Херсонської обласної ради дуже широко використовується драматерапія на уроках читання та в позаурочний час. У 2014–2015 навчальному році в навчальному

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

закладі почав працювати театральний гурток «Літературна мозаїка». До складу гуртківців входять учні 5-го, 6-го та 10-го класів з легкою та помірною розумовою відсталістю.

Колективна робота різновікової групи примушує учнів урахувати інтереси інших, обмежувати власні бажання заради спільної справи, демонструє, як від якості зусиль кожного залежить успіх усієї команди. На практичних заняттях діти засвоюють соціально важливі вміння й навички, у них формуються позитивні якості особистості. Активні види роботи знижують психофізичну напругу, послаблюють агресивну поведінку. Дитина, вивчаючи роль, розвиває пам'ять, уяву, мовлення. Школяр учиться вправно жестикулювати та рухатися. Важливим аспектом театральної терапії є комунікація: дитина вчиться спілкуватися з оточуючими, приймати їх. На прикладі поведінки персонажів школяр дізнається про основні суспільні моделі, життєві ситуації. І за зразком ситуацій вистави згодом знаходите рішення аналогічних проблем у реальному житті.

Наші учні мають різні дефекти психофізичних функцій; з одного боку, це накладає відповідні обмеження, з іншого, – додає своєрідної специфіки в роботі. Наше завдання – використовувати сильні сторони особистості кожної дитини, виводячи її на сцену, намагатися зменшити враження від вад, які вона має, демонструючи її чесноти, зокрема відкритість, доброзичливість, щирість. Так, захоплені театральним мистецтвом, діти-інваліди навчилися не помічати своїх вад, не комплексувати, виходячи на сцену разом з іншими дітьми.

Важко заперечувати, що успіх роботи педагога безпосередньо залежить від ступеня його щирої зацікавленості в тому, що він робить, і включеності в процес. Якщо педагог під час заняття тільки дає вказівки, проводячи ті чи інші вправи, а сам залишається осторонь – не співає разом з дітьми, не запалює їх своїм ентузіазмом, не доповнює своєю неповторністю, то дистанція між ним і його учнями поступово перетворюється на прірву.

На початку кожного заняття ми встановлюємо контакт з дітьми, створюємо дружню, довірливу атмосферу в групі, намагаємося якомога більше зняти емоційну напругу, створити умови для того, щоб кожна дитина відчула свою неповторність. Діти опановують елементи пластичної культури, які включають основи володіння психофізичним апаратом; відбувається вдосконалення таких якостей, як увага, гнучкість, стриманість, ритмічність, музикальність, здатність до емоційної регуляції. У процесі занять поступово відбувається усунення м'язового напруження, позбавлення втоми, зайвого хвилювання. Учні виконують запропоновані завдання з інтересом.

Робота над виставою починається з розробки сюжету. Поведінка, емоції, увесь образ повинен бути зрозумілим і доступним дитині. Темп рухів, характер героя необхідно намагатися наблизити до особистості вихованця і його можливостей із

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

поступовою тенденцією до розвитку навичок акторської гри. Цікаво спостерігати за дітьми під час розподілу ролей. Вони вже знають, що треба розібрати ролі як позитивних героїв, так і негативних, інакше робота не почнеться.

Візуалізації образу допомагає обрання відповідного одягу. Дивлячись на себе в дзеркало, дитина хоче собі подобатись, крім того, костюм несе додаткове психологічне навантаження, підсвідомо міняючи ходу, погляд, рухи, жести актора. Довгий час хлопчику, який грав роль Царя, не вдавалося ввійти в образ. Але коли він одягнув на голову корону, результат був надзвичайно позитивним. До речі, з часом деякі діти почали самостійно добирати собі різні аксесуари та елементи театрального одягу. Для створення образу дуже важливими є костюм, зачіска. І тут теж є простір для розвитку креативності.

Ретельно відпрацьовуємо поведінку кожного персонажу, домовляємось, куди потрібно рухатися, що робити, яку емоцію продемонструвати, яку позу прийняти, коли повернутися. Для цього виконуємо всі рухи разом з дітьми. На перших заняттях їхні рухи, жести здавались незграбними, скутими, а емоції – невиразними, що згодом зникло. Учасники театральної групи засвоюють сюжет запропонованих ігор, казок і навіть самі роблять спроби імпровізувати, творчо завершити сюжет. Учні сліdkують за дотриманням правил партнерами по грі, а також контролюють правильність відтворення змісту твору. Від репетиції до репетиції стає все більш помітним те, як діти вдосконалюються в адекватному вираженні емоцій та почуттів, перебуваючи не лише в образі персонажа, а й поза театральною грою. Вони навчаються творчо співпрацювати з дорослими, зі своїми ровесниками.

У драматичного гуртка є чимало помічників. Так, у підготовці декорацій і костюмів, музичних та хореографічних постановок на допомогу приходять учителі трудового навчання, музики, ритміки, психолог.

Щоб дітям легше було зрозуміти ситуацію, вжитися в образ героя, обов'язково готуємо декорації, для чого використовуємо різні матеріали. Діти разом з учителем протягом двох тижнів малювали українську хату, лісову галявину, робили скриню для вистави «Дідова донька та бабина донька».

Дуже велике значення має музичне оформлення та хореографічні постановки. Музикування розвиває в дітей мислення, увагу, пробуджує творчість; у них знижується рівень тривоги, підвищується самооцінка, удосконалюється сенсомоторна функція, координація, тонка моторика, активізується загальний потенціал та можливості дитини, її адаптація. Танець – це мистецтво, що стимулює життєві сили, відновлює енергію, пробуджує творчість і здатність імпровізувати. Дитина може через рухи й рухову взаємодію розвивати самосвідомість, відпрацьовувати емоційні затиски, отримувати чіткіше сприймання себе та інших, викликати зміни у власній поведінці, які сприятимуть

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

здоровому фізіологічному функціонуванню та психологічному стану.

У виставі «Дідова донька та бабина донька» брали участь 6 учнів з помірною розумовою відсталістю. У цих дітей серйозні дефекти мовлення, вони не запам'ятовують складні мовні конструкції, але музику вони відчують добре. Під час репетицій зміни робимо постійно, причин багато: щось дітям важко виконувати чи незручно, щось виглядає неефектно, дещо треба поміняти. В останні дні перед виставою закріплюємо напрацьоване.

Драматерапія, як одна з технологій психокорекції, дає змогу встановити ефективний контакт із підлітком із розумовою відсталістю, допомогти йому проявити себе в колективі, зрозуміти свої почуття, потреби, естетичні уподобання.

Отже, засобами драматерапії можна сприяти загальному розвитку особистості учня з розумовою відсталістю, формувати навички диференціації власних почуттів, активізувати механізми самоконтролю та адекватної реакції на певні емоційні стани, події, формувати та коригувати навички саморегуляції, тобто сприяти розвитку емоційно-вольової сфери, що дуже важливо для його подальшої успішної соціалізації.

Література:

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6-ти т. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 5. – 369 с.
2. Лебедева Л. Д. Педагогичні аспекти арт-терапії // Дидактика. – 2000. – № 1. – С. 37–42.
3. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 427 с.